

Perry Anderson: Två revolutioner

[Ur New Left Review, nr 61, januari-februari 2010. Översättning från engelska, Göran Källqvist. Hur ska man förklara de motsatta resultat som kommunismen lett till i Ryssland och Kina efter 1989? I denna artikel jämför Anderson klasser och ledare, tidigare regimer och de yttre inramningarna för att ge denna utveckling ett perspektiv.]

Om 1900-talet mer än av någon annan enskild händelse dominerades av den ryska revolutionens utveckling, så kommer 2000-talet att formas av hur det går för den kinesiska revolutionen. Sovjetstaten föddes ur Första världskriget, segrade under det Andra och besegrades under den kalla kopian av ett Tredje, upplöstes efter sju årtionden utan nästan ett enda skott, lika snabbt som den en gång hade uppstått. Det som återstår är ett Ryssland som till ytan är mindre än det land som fanns under upplysningen, med en befolkning som är mindre än hälften av Sovjetunionens, och med en återupprättad kapitalism som är mer beroende av export av råvaror än under tsarismens sista dagar. Även om det inte är uteslutet med framtida omkastningar, så är det som i någon positiv mening idag återstår av Oktoberrevolutionen inte mycket. Dess mest varaktiga, förvisso enorma, bedrift var egentligen inte konstruktiv: att besegra nazismen, som ingen annan europeisk regim kunde ha klarat av. Det är i alla fall en vanlig bedömning idag.

Den kinesiska revolutionens utfall är en fängslande kontrast. När Folkrepubliken går in på sitt sjunde decennium utgör den världsekonomens motor, största exportör både till EU, Japan och USA, världens största innehavare av utländska valutareserver, som sedan ett kvarts sekel har bokfört den snabbaste tillväxttakten på inkomst per capita, för den största befolkningen, som någonsin doku- menterats. Dess storstäder är utan konkurrenter i fråga om handels- och arkitektoniska ambitioner, och dess varor säljs överallt. Dess byggmästare, oljeletare och diplomater reser kors och tvärs över hela världen på jakt efter ytterligare möjligheter och inflytande. Uppvaktade av både tidigare fiender och vänner har Mittens rike för första gången i sin historia blivit en verklig världsmakt vars närvaro sträcker sig till samtliga kontinenter. I och med Sovjetunionens fall har ingen formulering för att beskriva händelseutvecklingen blivit så helgonförklarad som ”kommunismens sammanbrott”. Tjugo år senare verkar det en aning europacentrerat. Beträktad i ett visst ljus har kommunismen inte bara överlevt utan blivit tidernas framgångshistoria. Det finns givetvis mer än en – bitter – ironi i karaktären och omfattningen på denna bedrift. Men det finns föga tvivel om skillnaden mellan den kinesiska och den ryska revolutionens öde.

Vari ligger förklaringen till denna skillnad? Trots denna frågas världshistoriska betydelse har den inte diskuterats särskilt mycket. Det handlar naturligtvis inte bara om att jämföra två likartade men skilda uppror som annars inte hade något samband vad gäller sin olika bakgrund, som det en gång vanliga sammankopplandet av 1789 och 1917. Den kinesiska revolutionen växte fram direkt ur den ryska revolutionen, och förblev ända fram till deras gemensamma sanningens ögonblick i slutet av 1980-talet sammanbunden med den som inspiration och vägledning. De två erfarenheterna var inte oberoende av varandra utan utgjorde en medveten ordningsföljd.¹ Detta samband måste vara med i varje övervägande av deras olika utfall. För att i sin tur förklara dessa måste man fundera på flera olika nivåer. Fyra av dessa kommer att urskiljas här. För det första, hur mycket skilde sig de två revolutionernas subjektiva politiska instanser – det vill säga partierna i respektive land och de strategier de följde – åt? För det andra, vilka var de objektiva utgångspunkter – samhällsekon- omiska och andra förhållanden – som de styrande partierna utgick från för sitt reformarbete? För det

1 Isaac Deutschers utomordentliga artikel *Maoismen - dess ursprung och idé*, [på svenska på marxistarkiv.se] från 1964 kan fortfarande användas som utgångspunkt för att betrakta förhållandet mellan revolutionerna.

tredje, vilka faktiska konsekvenser fick den politik de antog? För det fjärde, vilka av arven från de två samhällenas historia kan på lång sikt anses vara bestämmande för hur det slutgiltigt går för såväl revolutioner som reformer? Eftersom Folkrepubliken Kina har överlevt Sovjetunionen, och dess framtid kanske utgör världspolitikens viktigaste gåta, kommer Kina, betraktad i den ryska spegeln, att bli fokus för det som följer – som det kommer att visa sig uppenbarligen inte det enda relevanta, men ett oundvikligt villkor för resten.

I Ursprung

1

Den omtalade Oktoberrevolutionen var ett snabbt uppror i städerna som inom loppet av några dagar grep makten i Rysslands viktigaste städer. Det snabba störtandet av den provisoriska regeringen motsvarades av utkristalliseringen av det parti som genomförde det. I januari 1917, just innan Nikolaj II:s abdikering, hade bolsjevikerna inte mer än 24.000 medlemmar, men när de besegrade Kerenskij's regering nio månader senare hade de ökat lavinartat till någonstans över 200.000. Deras sociala bas var den unga ryska arbetarklassen, som utgjorde mindre än 3% av befolkningen. De hade ingen närvaro på landsbygden, där mer än 80% av befolkningen bodde, och hade aldrig tänkt på att organisera sig bland bönderna, lika lite som socialistrevolutionärerna, trots att dessa 1917 hade sin överväldigande andel anhängare på landsbygden. En så snabb seger utifrån en fortfarande smal stödjepunkt möjliggjordes genom att den tsaristiska staten hade slagits sönder av Tysklands hammarslag under Första världskriget – det militära misslyckandet utlöste myterier som bröt ner dess förtryckarapparat och februarirevolutionen lämnade bara kvar skakiga rester av maktbefogenheter åt de som skulle ta över.

Men om det visade sig lätt att ta makten i detta vakuum så visade det sig svårt att behålla den. Enorma områden föll under tysk ockupation. När Tyskland själv besegrades 1918 skickades tio olika expeditionsstyrkor – amerikanska, brittiska, kanadensiska, serbiska, finska, rumänska, turkiska, grekiska, franska, japanska – för att hjälpa de vita arméerna att krossa den nya regimen under ett inbördeskrig som varade fram till 1920. Det fullbordade den ödeläggelse som världskriget hade lett till, och när det tog slut låg Ryssland i ruiner: svält i byarna, fabrikerna övergivna i städerna, arbetarklassen i smulor av striderna och landets avindustrialisering. Den sociala basen för Lenins parti hade antingen upplösts eller sugits upp den nya statens strukturer, och partiet lämnades med en isolerad maktapparat som hängde i luften över ett ödelagt landskap: dess styre förknippades nu snarare med inbördeskrigets elände än den gåva av fred och jord som det överlämnat efter oktober.

Den Socialistiska rådsrepublikernas union som det med hjälp av enorma ansträngningar upprättade täckte större delen av det tidigare ryska tsardömet. Men det framväxande Sovjetunionen var den första moderna staten i historien som avvisade alla territoriella avgränsningar och inte gjorde anspråk på patriotisk stolthet eller nationellt uppbygge. Dess vädjan var internationell: till arbetarörelsens solidaritet över hela världen. Efter att ha tagit makten i ett jättelikt underutvecklat land, vars ekonomi till överväldigande delen var en jordbruksekonomi och befolkningen till stor del analfabeter, räknade bolsjevikerna med att revolutioner i de mer utvecklade industriländerna i Europa skulle rädda dem från den svåra situationen att på ett radikalt sätt ta på sig att bygga socialismen i ett samhälle utan en helgjuten kapitalism. Det var en chansning som de belägrade härskarna snabbt förlorade, men innebar från början ingenting för den stora massan av regerade. Sovjetpartiet blev tvunget att hålla ut på egen hand, och så långt det gick röra sig framåt mot en annan sorts samhälle utan särskilt mycket stöd hemma eller någon hjälp utifrån.

2

Trots att den kinesiska revolutionen inspirerades av den ryska, så vände den ut och in på praktiskt taget vartenda ett av dess villkor. Det kinesiska kommunistpartiet (KKP) grundades 1921, och hade fortfarande mindre än ettusen medlemmar när det fyra år senare för första gången började bli en kraft av betydelse som uppstod ur explosionen av arbetarkamp i kuststäderna under 30-majrörelsen 1925, och med stöd från de sovjetiska rådgivarnas och leveransernas avgörande roll för den nybildade Guomindang-regeringen i Kanton, under ledning av Sun Yat-sen. Mellan detta grundande och kommunisternas erövring av makten över hela Kina låg strider som sträckte sig över ett kvarts sekel. Dess milstolpar är välkända – Norra expeditionen 1926, som förenade nationalister och kommunister mot de ledande krigsherrarnas regimer; Chiang Kai-sheks massaker av kommunister i Shanghai 1927; den efterföljande vita terrorn; upprättandet av sovjeten i Jiangxi 1931 och de fem förintelsekampanjer som Guomindang bedrev mot den; Röda arméns Långa marsch till Yenan 1934-1935 och skapandet av gränsregioner som styrdes av KKP i nordväst; den nya enhetsfronten med Guomindang mot den japanska invasionen 1937-1945: och slutligen inbördeskriget 1946-1949 då Folkets befrielsearmé (FBA) svepte fram över landet.

Det var mer än bara tidsaspekten som skilde denna erfarenhet från omvälvningen i Ryssland. Det sätt på vilket makten erövrades var ett helt annat. Om staten med Webers berömda formulering definieras genom att ha monopol på det legitima våldet inom ett visst territorium, så innebär en revolution alltid att detta monopol bryts, och att det uppkommer något som Lenin och Trotskij kallade dubbelmakt. Logiskt sett finns det tre sätt som detta kan uppstå på, motsvarande de tre villkoren i Webers formulering. En revolution kan bryta statens maktmonopol genom att krossa dess styres legitimitet, så att den inte kan utöva våld för att undertrycka rörelsen mot den. Den iranska revolutionen, där det inte ägde rum några strider eftersom den kungliga armén blev paralyserad när monarkin föll, skulle kunna vara ett exempel på det. Ett annat sätt är att revolutionen kan rikta revolutionärt våld mot statens våldsapparat och övermanna den med ett snabbt knockoutslag, utan att ha skaffat sig någon övergripande legitimitet. Det var det ryska mönstret som bara är möjligt mot en svag motståndare.

Slutligen kan en revolution bryta statens maktmonopol, inte genom att ända från början beröva den sin legitimitet eller snabbt tillintetgöra dess förmåga till våld, utan genom att erövrar tillräckligt mycket territorium från den för att kunna upprätta en motstat och i tid kunna urholka såväl dess våldsinnehav som samtycke. Detta var det kinesiska mönstret. Det var inte exklusivt för Kina utan utgjorde den allmänna väg till makten som gerillastyrkor tog – även i Jugoslavien och på Kuba. Det som särskilde fallet Kina var inte skapandet av den ena ”rebellstaten” efter den andra inom staten, utan deras sammanlagda livslängd. Det är villkoren för denna varaktighet som måste förklaras.

Vid sekelskiftet var Romanov-monarkin, oavsett sina svagheter, ojämförligt mycket starkare än Qingdynastin: en inhemsk institution som inte bara kunde bygga på områden med avancerad industri och rika naturresurser, utan också en armé och djupgående reserver av patriotisk lojalitet som härrörde ur segern över Napoleon. I Fjärran östern var Ryssland den europeiska makt som mest inkräktade på det kinesiska kejsardömet. Det var först de enorma nederlagen på slagfälten, först mot Japan och sedan Tyskland, som utlöste revolutionerna mot den 1905 och 1917. I motsats till detta var Qingdynastin redan i mitten av 1800-talet allmänt hatad som en motbjudande dynasti, och inom kort också som korrumpert lydland till väst. Efter upproret i Taiping fick den aldrig tillbaka den centrala kontrollen över hela landet. Den kejsarliga staten hade blivit så försvagad att den föll 1911 trots att det inte fanns någon samlad rörelse mot den. Ingen av de efterföljande regimerna uppfyllde Webers måttstock. Republiken upplöstes, först i ett schackbräde av konkurrerande krigsherreför-läningar, sedan till en blandregim med sin bas i Nanjing, där Guomindang styrde över de centrala

delarna av landet kring Yangzi-deltat och diverse regionala militärer resten, och där aldrig mer än hälften av Kinas traditionella arton provinser kontrollerades av Chiang Kai-shek, ofta mindre.

Det var i denna labyrint av konkurrerande maktcentra som KKP kunde förankra sig i luckor mellan olika lagliga befogenheter och bygga upp en rörlig motmakt. Men även om det aldrig ställdes mot en enad statsapparat som bolsjevikerna hade gjort, så var dess motståndare paradoxalt nog mer fruktansvärd och risken för nederlag större. I och med att Guomintang var begränsad till sina strategiska befästningar var den inte någon absolutistisk regim under hela sin levnadsperiod, och inte heller någon spöklik interimregering. Nationalismen och kommunismen åtföljdes som fiender och var formade i samma organisatoriska form: på sitt eget sätt lika moderna rivaler om herraväldet över landet. Men Guomintang hade kontroll över oändligt mycket större arméer, beväpnade med tunga vapen och utbildade under det ena uppdraget efter det andra av Wehrmachts grädda – Von Seeckt, Von Falkenhausen – och förfogade också över skatteintäkterna från Kinas rikaste regioner. Trots Långa marschens hela hjältemod skulle Guomintang utan tvivel ha utplånat KKP innan slutet av 1930-talet, om inte Japan 1937 hade inlett ett angrepp i full skala mot regimen i Nanjing.

I detta kritiska läge visade sig Chiang, som hade blivit lurad på sitt byte men fortfarande var besatt av kommunismen som den största faran, oförmögen att på något effektivt sätt konfrontera den utländska fienden. Han hade sedan länge samarbetat med den japanska militären – med vilka han planerade Shanghai-massakern 1927, och strax efteråt flög han till Tokyo och slöt en pakt med generalstaben – och hade samtyckt till dess erövring av Manchuriet. Han drog sig tillbaka till inlandet och hoppades efter Pearl Harbour kunna vänta ut en amerikansk seger i kriget för att sedan vända sig mot KKP med sina främsta styrkor intakta. Japans sista fälttåg i Kina, Ichigo-offensiven 1944, omöjliggjorde ett enkelt förverkligande av denna förhoppning och krossade Guomintangs bästa divisioner bortom all räddning. Lika negativ var det vanrykte som Chiangs diktatur ådrog sig genom att vägra att förbinda sig fullt ut för att försvara landet.

Utom räckhåll för Guomintang och de inträngande japanerna i sin bas i de avlägsna gränsregionerna i Yanan förde KKP ett alltmer effektivt gerillakrig mot inkräktaren över hela norra Kina. Dess ökande makt kom från dess förmåga att kombinera reformer i byarna – minskade arrenden, annullering av skulder, begränsad omfördelning av jorden – med motstånd mot främlingarna. Föreningen av de två gav det djupa sociala rötter som det ryska partiet aldrig uppnådde, med en allt större massbas bland bönderna, den klass som utgjorde den stora befolkningsmajoriteten. På åtta år mellan 1937 och 1945 växte det kinesiska partiet från 40.000 till 1.200.000 och dess arméer från 90.000 till 900.000. När Japan väl hade kapitulerat ökade dess inplantering mycket snabbt över hela norra Kinas slättland: när inbördeskriget bröt ut 1947 hade dess led återigen mer än fördubblats, till cirka 2.700.000. I de Guomintang-kontrollerade delarna i landets centrala och södra delar ödelade under tiden en ohämmad korruption och inflation stödet för Chiangs regim i städerna, och trots att de var väl beväpnade och utrustade av USA blev dess demoraliserade arméer ingen match för FBA. I allt större antal kapitulerade eller bytte Chiangs befäl sida när FBA marscherade söderut: Beijing, Shanghai, Nanjing, Guangzhou – den ena efter den andra av Kinas storstäder föll nästan utan att ett enda skott avfyrades.

I Ryssland kom inbördeskriget efter revolutionen som om det var en hämnd för den, och kastade in landet i långt värre förhållanden än det hade varit i innan bolsjevikerna kom till makten. I Kina kom revolutionen efter inbördeskriget, och dess omedelbara resultat kom som en belöning för den. Under mer än ett sekel hade Kina saknat en central stat som kunde stå emot utländsk aggression eller garantera ordning i hela landet. Kommunismen medförde båda: nationellt oberoende och inhemsk fred. I och med segern över Guomintang skickades amerikanska officerare, brittiska kanonbåtar och kvarblivna japaner hem. Långt från att skövla ekonomin och samhället innebar FBA:s seger förbättring och stabilitet. Inflationen bemästrades, korruptionen försvann, leveranserna

återupptogs. På landsbygden avskaffades systemet med godsägare. Det behövdes inga omfattande exproprieringar i städerna eftersom mer än två tredjedelar av industrin var statsägd redan under Guomindang, och kompradorkapitalet hade flytt till Hong Kong eller Taiwan. Medelklassen hade stötts bort så mycket av de senaste årens nationaliststyre att en stor del av den hälsade kommunisternas ankomst med lättnad snarare än motstånd. När produktionen återupptogs återvände arbetarna till normal sysselsättning och fick återigen löner. Folkrepubliken förkroppsligade patriotiska ideal och samhällelig disciplin, och gjorde entré med ett folkligt bifall som Sovjetunionen aldrig fick uppleva.

3

Dessa olika ursprung lämnade spår på de båda regimernas utveckling, där förhållandena mellan tvång och samtycke alltid var tydliga. Under Stalin fick sovjetkommunismen folkligt stöd två gånger efter inbördeskriget: inom den nya generationen arbetare av lantlig bakgrund som mobiliserades under de första femårsplanernas kampanjer för total industrialisering, i en tumultartad atmosfär av kollektiv entusiasm, verklig om än aldrig allomfattande, och under Andra världskriget då regimen kunde använda en mycket bredare rysk patriotism under hela befolkningens kamp på liv och död mot de nazistiska erövrarna. Ingendera förändrade makthavarnas misstro mot massorna under dem. Sovjetsystemet utnyttjade perioder av folklig anslutning när de uppstod. Men det vilade på förtryck. Under Stalins diktatur blev den hemliga polisen en mer central och mäktigare institution än partiet självt. Våldet som tvångsmässigt släpptes loss mot verkliga eller inbillade fiender, inte minst inom regimens egna led, var allestädes närvarande.

Mot en bakgrund av ständiga spänningar var regimens två stora utbrott kollektiviseringarna i slutet av 1920-talet och utrensningarna på 1930-talet. Under det första inledde regimen ett totalt krig mot bönderna under vilket massdeporteringar och svält kostade kanske 6 miljoner personer livet, och reducerade bönderna till en dyster och knäckt kraft från vilken det ryska jordbruket aldrig har hämtat sig. Under det andra utplånades inte bara hela det gamla bolsjevikgardet som hade genomfört oktoberrevolutionen, utan också praktiskt taget hela nästa uttag av kadrer på ledande ställning inom partiet eller staten, och ett enormt antal andra offer – åtminstone allt som allt 700.000. Arbetslägren dit de som inte avrättades med en gång under dessa grymheter skickades, kom under dessa år att innehålla ytterligare 2 miljoner personer, vilket utgör en betydande del av ekonomin.² Efter segern i Andra världskriget, där Sovjetunionen fick betala ett enormt pris i form av förstörelse, var ända fram till slutet rädsla det enda som återstod som grundval för Stalins makt.

4

Det kinesiska partiet ärvde sovjetmodellen som den formades under Stalin, och utvecklade i stort sett samma monolitiska disciplin, auktoritära struktur och befälsvanor. Organisatoriskt och ideologiskt liknade den stat som det skapade i början av 1950-talet Sovjetunionen väldigt mycket. Mer än så: i sinom tid åsamkade det kommunistiska styret två snarlika utbrott i Kina. Tack vare sina rötter på landsbygden där bönderna i det stora hela hade kvar förtroendet för KKP:s ledning, kunde partiet genomföra en snabb och fullständig kollektivisering inom några år efter den ursprungliga utdelningen av jord, utan att framkalla den katastrof som hade ägt rum i Ryssland. Men 1958 lanserade det, fast beslutet att skynda på utvecklingstakten, Det stora språnget framåt och skapade folkkom-muner som både förmodades ge upphov till industrier på bakgårdarna och mycket större mängd

2 För beräkningar av dessa offer se R W Davies, "Forced Labour under Stalin: The Archive Revelations", *New Left Review* 1/224, november-december 1995, s 62-80; J Arch Getty och Oleg Naumov, *The Road to Terror*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1999, s 587-594.

spannmål. När arbetskraften styrdes över till hemmagjorda stålverk och skördarna misslyckades på grund av dåligt väder blev resultatet århundradets värsta svältkatastrof, där minst 15 och kanske 30 miljoner människor dog. Åtta år senare mejade Kulturrevolutionen ner partiet själv och decimerade dess led i en rad utrensningar som, precis som i Ryssland, därefter spred sig utanför det. Allt tydde på att Folkrepubliken Kina var som fångat i en oföränderlig gemensam dynamik och hade kopierat Sovjetunionens två värsta katastrofer.

Men oavsett hur kusliga dessa likheter kan verka så hade den kinesiska revolutionens annorlunda bakgrund bestått. Även om antalet döda på landsbygden i förhållande till samhällenas respektive befolkning troligen var jämförbara, så var mekanismen bakom dem olika liksom även deras konsekvenser. Kollektiviseringen i Sovjetunionen sågs som en åtgärd för att förintä de ”rika” bönderna som skikt – vanligtvis de med lite boskap – och den utfördes med militärt våld. Mer än 2 miljoner kulaker deporterades till ödemarken under vapenhot från GPU. Den efterföljande svälten 1932-1933 var, även om den delvis orsakades av dåligt väder, i grund och botten ett resultat av den ödeläggelse av samhället på landsbygden som detta andra inbördeskrig lämnade efter sig. Även om Det stora språnget var våldsamt voluntaristiskt så var det i motsats till detta aldrig ämnat som ett angrepp på bönderna eller någon del av dem. Det förekom inga deporteringar eller trupper från inrikesministeriet som samlade ihop uppstudsiga. Den omedelbara orsaken till katastrofen var inte polisgrymheter utan byråkratisk blindhet, på grund av (givetvis självförvållad) brist på trovärdiga rapporter underifrån om hur mycket spannmål som faktiskt skördats. På samma sätt följde inte något jämförbart bortstötande av bönderna. Landsbygden demoraliserades inte på något varaktigt sätt av Det stora språnget framåt, och livet i byarna hämtade sig förvånansvärt snabbt även i de värst drabbade områdena.

Motsättningen mellan motiv och resultat var ännu tydligare under Kulturrevolutionen. Under 1930-talets andra hälft spred Stalin terror från topp till botten i det sovjetiska partiet och staten. Måltavla var majoriteten av just de funktionärer som hade givit honom den yttersta makten i SUKP, som helt enkelt sköts som spioner, förrädare eller kontrarevolutionärer under Jezjovstjinnan. Även om skälet till detta vansinne inte är helt klart, så är det uppenbart att Stalin, vars legitimitet som diktator aldrig hade varit helt igenom säker – han hade inte spelat någon viktig roll under Oktoberrevolutionen, och Lenin hade uttryckligen varnat partiet för honom – var sjukligt misstänksam mot alla runt sig, och agerade utifrån tron att det enda sättet att ta itu med möjliga tvivlare eller motståndare var att döda dem.

När Mao inledde Kulturrevolutionen siktade han också in sig på sina närmaste kollegor, delvis eftersom han hade tvingats medge att Det stora språnget framåt hade misslyckats och – när detta inte längre gick att förneka – gå med på en förändring av den jordbrukspolitik som det hade tvingat fram. Men hans vidare motiv var att förhindra en upprepning i Kina av den förstenade byråkratiska kast som, enligt hans uppfattning, ledde Sovjetunionen efter Stalin mot ett klassamhälle som inte gick att skilja från kapitalismen. För att hindra denna utveckling vände han sig inte till säkerhetsorganen, som i Kina aldrig fick den betydelse de hade i Ryssland, utan till den studerande ungdomen. Mao släppte loss massiva våldsamheter underifrån mot de han fruktade skulle slå in på den sovjetiska vägen, snarare än att hugga huvudet av dem uppiifrån, och slungade in landet i ett decennium av kontrollerat kaos.

De grymheter som följde var oräkneliga. Osammanhängande våld – förföljelser och oenighet; förödmjukelser, misshandel, arkebuseringar; fraktionsstrider som spreds från stad till stad; i regionerna organiserade avrättningar. Antalet offer har ännu inte beräknats på ett ordentligt sätt, men var gott och väl en miljon.³ Men dödsfallen, som proportionellt sett var betydligt färre än under den

3 Se Andrew Walder och Yang Su, “The Cultural Revolution in the Countryside: Scope, Timing and Human Impact”,

sovjetiska malströmmen, utmättes inte efter centrala direktiv utan efter hämndlystna lokala initiativ när myndigheterna störtades och räkningar gjordes upp över hela landet. Ingen Jezjov eller Beria bestämde. Men till skillnad från den Stora terrorn var inte Kulturrevolutionen bara ett enormt förtryck. Den var ett svepande försök att skaka om de byråkratiska strukturerna genom att mobilisera en yngre generation i ett uppror mot dem, och den levdes ut som en andlig frigörelse – om än bara på grund av att en så stor del av myndigheternas makt tillfälligt föll samman – av många som senare skulle bli desillusionerade med vad den ledde till, eller till och med lidelsefulla motståndare till kommunismen. Dess självutnämnda mål var en jämlikhetssträvande omvandling av hur man såg på omvärlden som inte längre skulle acceptera de ”tre stora skillnaderna”: mellan stad och landsbygd, mellan jordbruk och industri, och – framförallt – mellan handens och hjärnans arbete.

Sådana ideal var utopier i varje samhälle på den tiden, inte minst ett samhälle så underutvecklat som Kina. Men de var inte bara spel för gallerierna. Den tillfälliga stängningen av universitet och högskolor för att skicka iväg 17 miljoner ungdomar från städerna för att ta itu med jordbruksarbete på landsbygden tillsammans med bönderna var en mer karakteristisk och långvarig process än förföljelserna under denna period. Den genomfördes utan våld och ofta med entusiasm, och svarade mot andra mål. Dessa präglade i sin tur det sätt på vilket Kulturrevolutionen genomförde flera utrensningar i partiet självt. Det skedde ingen masslakt. Det vanligaste ödet för de som drabbades var förödmjukelser, avsättning och förvisning snarare än avrättning. Ritualerna att reformera tänkandet, ”att bota sjukdomen istället för att döda patienten” som man sa i Yanan, var i teorin och – den nog så brutala – praktiken den vanligaste metoden för att ta itu med de som misstänktes för att ha slagit in på den kapitalistiska vägen. När Kulturrevolutionen upphörde hade bara omkring 1% av KKP blivit permanent uteslagna ur det, och – med undantag av Liu Shaoqi – hade praktiskt taget hela den högsta partiledning som Mao hade vänt sig mot 1966-1969 överlevt. Till skillnad från Stalin hade han lett den kinesiska revolutionen till seger och det genomfördes ingen massaker av det gamla gardet som hade kämpat tillsammans med honom.

Kulturella och politiska faktorer flätades samman i de olika upplösningarna av dramat. Mao hade blivit en sentida kejsare och utövade en absolut personlig makt. Men den kejsarliga traditionen i Kina hade alltid lagt större tonvikt vid indoktrinering än våld som ett verktyg för att härska, oavsett hur skoningslös dess våldsutövning kunde bli när behovet uppstod eller den fick ett infall. Tanken på en Kulturrevolution – att förändra tänkandet för att ändra på saker och ting, som om intellektuella uppfattningar bestämde de samhälleliga relationerna – härrörde mer ur konfucianska åsikter om historiska förändringar än marxistiska. Ändå var det fortfarande en regim som hade fötts ur en samhällsrevolution där makten – i motsats till ett tänkespråk av Mao från den tiden – inte bara hade vuxit ur en gevärspipa utan också ur miljontals människors moraliska tillit till det parti som hade makten. Kulturrevolutionen förstörde nästan detta politiska arv, men den formades också på ett egendomligt sätt av det och hölls i slutändan tillbaka av det.

II Omvandlingar

1

Det skilde nästan 30 år mellan revolutionernas inledning, men de slutade i reformprojekt som nästan överlappade varandra i tiden. Bakgrunden till båda dessa var att föregående rekonstruktionsförsök hade misslyckats. Så fort Stalin dog kom reaktionen på hans tyranni snabbt. Under Chrusjtjov avvecklades terrorapparaten, censuren lättade, kollektivjordbruken fick ökad självbestämmanderätt, investeringarna inom konsumtionssektorn ökade, och det förkunnades fredlig

samexistens med kapitalismen. Avstaliniseringen fortsatte med betydande kraft under cirka fem år, mellan SUKP:s 20:e och 21:a partikongresser. Därefter ledde Chrusjtjovs nyckfulla sicksackande inom utrikes- och inrikespolitiken – chanstagande och reträtt i den Karibiska övärlden, en meningslös omstrukturering av partiet, improviserade planer för att återuppliva jordbruket – till att hans kollegor tog avstånd från honom och helt enkelt avsatte honom. Han hade inte föreställt sig några grundläggande förändringar av det ekonomiska system som han hade ärvt från Stalin, med starkt centraliserad planering och betoning av den tunga industrin, ett system som hade säkrat den sovjetiska segern 1945, och på vilket hans egen karriär hade grundat sig. Prestigen från att ha besegrat Europas mest industrialiserade land legitimerade allt som Gosplan hade uppnått, och lamslog flexibiliteten hos det samhällsekonomiska system som hade ansvar för att omvandla Sovjetunionen just när det behövdes som mest, vid inledningen av en ny era.⁴

När Chrusjtjov kastades ut var tillväxten fortfarande respektabel och Sovjetunionens militära makt ökade. Priset för hans misslyckande blev ”stagnationsperioden”, som de långa efterdyningarna till det från mitten av 1960-talet till mitten av 1980-talet kom att kallas. Befriade från hans rastlösa initiativ och tryggad från godtyckliga arresteringar, försjönk den sovjetiska byråkratin i en självgod tröghet, och nöjde sig med ett allt större vapenlager och blundade för de ständigt minskande intäkterna från sina rutinmässiga industriinvesteringar. Sovjetunionen uppnådde kärnvapenbalans med USA, och fick rang som supermakt. Men tjugo års brezjnevism gav partiet en förstenad skog av administratörer, som styrde över ett samhälle där den förväntade livslängden sjönk, den ekonomiska tillväxten praktiskt taget hade upphört och cynismen var utbredd. Sådant var läget när Gorbatsjov klev in på scenen 1985.

Oredan var mer dramatisk i Kina när Deng Xiaoping kom till makten. Samhället var fortfarande skadat av Kulturrevolutionens omvälvningar. All högre utbildning hade i själva verket upphört under ett decennium. Vandalismen hade förstört monument, dogmatismen hade kvävt det intellektuella livet. Enorma mängder ungdomar var fortfarande inneslängda i förvisning på landsbygden. Missnöjet sjöd i städerna och landets huvudstad hade nyligen varit scenen för massiva folkliga upplopp där säkerhetstjänstens byggnad i kanten av Himmelska fridens torg plundrades och sattes i brand av rosenrasande folkmassor: ett tumult som var otänkbart i Moskva. Mao hade velat undvika den sorts kommunism som Chrusjtjovs politik enligt hans åsikt hade lett till. Det målet hade han lyckats uppnå. En konservativ byråkrati kunde inte längre fläta in sig och förlama ekonomin och samhället i en nedbrytande modell, så som hade skett i Sovjetunionen under Brezjnev. Hans negativa mål hade uppnåtts. Men hans positiva alternativ hade misslyckats lika fullständigt. När han dog hade hans politik hamnat i en annan sorts historisk återvändsgränd.

2

När det två länderna gick över tröskeln till reformer tydde allt på att Sovjetunionen hade betydligt bättre materiella och kulturella förhållanden för att lyckas. Dess BNP var fyra till fem gånger högre än Kinas. Dess industriella bas var betydligt större och sysselsatte i relativa siffror mer än dubbelt så stor arbetsstyrka. Det var rikare i fråga om så gott som alla naturresurser – fossilbränslen, värdefulla mineraler, mark i överflöd. Det var betydligt mer urbaniserat. Befolkningen var bättre livnär med ett genomsnittligt intag av kalorier som var 50% högre än i Kina. Dess infrastruktur var betydligt mer utvecklad. Och sist men inte minst var det ojämförligt mycket bättre utbildat: inte bara helt läskunnigt utan relativt sett tjugo gånger så många studenter i högre utbildning och i besittning av en jättelik reserv av välutbildade vetenskapsmän.

⁴ Kollektiviseringarna och utrensningarna hade på ett negativt sätt en liknande effekt på det politiska systemet: katastrofer vars framgångar förhindrade förnyelser, medan misslyckandena för Det stora språnget och Kulturrevolutionen skulle göra dessa möjliga.

Men ”stagnationsperioden” hade successivt neutraliserat och i avgörande avseenden brutit ner dessa fördelar. Under 20 år hade inga politiska förändringar skakat om det sovjetiska livets döda yta. Den centrala planeringen hade dragits ut till en ytterlighet som var ett skämt – den slog fast priserna på omkring 60.000 varor – och kvävde all uppfinningsrikedom och drog ihop all möjlig idioti. Arbetsproduktiviteten stagnerade, förhållandet mellan kapital och avkastning försämrades, omoderna fabriker skrotades inte, man missade den nya informationsteknologin. Men medan ekonomin presterade sämre så ökade trycket från kapprustningen. Sovjetledningen satt fast i en strategisk rivalitet med USA, ett enormt mycket rikare och mer utvecklat samhälle, och avsatte en förlamande stor del av BNP till militära utgifter, med små eller inga sidoeffekter på resten av ekonomin, utan att i slutändan kunna hålla jämna steg med den amerikanska vapenarsenalen. Dess skyddslingar i Östeuropa och Afghanistan krävde ekonomiskt understöd och expeditionsstyrkor och utgjorde ytterligare en börda. För Sovjetunionen var det kalla kriget inte bara ett diplomatiskt dödläge, utan det frös också källorna till tillväxt.

Men när reformperioden kom mycket försenad, var den största bristen hos detta fastlåsta system inte ekonomisk utan politisk. Det styrande partiet var nu fyra generationer från revolutionen. Bolsjevismens revolutionära anda var sedan länge försvunnen. Den stalinistiska *sturmsovjtinans* grova dynamik inom industrin och under kriget tillhörde det förflutna. Till och med minnet av Chrusjtjovs högljudda om än korta kombination av delar av de två hade tonat bort. Den avdomnade majoriteten av SUKP – den egentliga sovjetiska *nomenklaturan* – bestod till största delen av slästrukna administrativa ämbetsmän utan fantasi och initiativkraft. Men att den inte var helt medvetlös antyds av Gorbatsjovs uppkomst i dess ledning. Så fort han hade blivit tillsatt som generalsekreterare tog han snabbt itu med att rensa toppskikten från resterna från Brezjnevperioden och befäste sin makt i partiet med hjälp av en handplockad majoritet i politbyrån. Därefter tillkännagav han sina slagord: *glasnost* och *perestrojka* – behovet av större öppenhet i det offentliga livet och en förändring av landets institutioner.

Det första av dessa, en omfattande lättnad av censuren, hälsades med en väldig våg av entusiasm i samhället, när en sedan länge undertryckt energi släpptes lös i alla möjliga bildstormande diskussioner, avslöjanden och debatter. Den andra lämnade sina åhörare mer förbryllade. Vad betydde egentligen ordet *perestrojka* – som en gång hade använts hastigt av Lenin – egentligen i praktiken? Det visade sig snart att Gorbatsjov hade modiga avsikter men diffusa idéer: även om han moraliskt stod långt från det brezjneviserade SUKP där han hade klättrat upp, så hade han inte så många intellektuella tillgångar som var självständiga från det, och bara mycket oklara uppfattningar om vilka reformer han tänkte sig. De flesta av de han hade utnämnt i partiets valv hade ännu mindre aning om det, och många gick snart mot honom. Så för att komma runt deras opposition vände han sig allt oftare till en annan valmanskår för att få legitimitet och vägledning.

Den ryska intelligentsian hade sedan länge stötts bort från regimen. Den lysande avantgardistiska kultur som existerade bland de som inte gått i landsflykt efter revolutionen begravdes av Stalin. De förhoppningar som väcktes av tövädret efter hans död krossades snabbt, till och med innan Chrusjtjovs fall, av den efterföljande regimen grovhet och brackighet. I mitten av 1980-talet var all sorts kommunism bannlysta inom så gott som varje strömning inom detta historiskt inflytelserika skikt i det ryska samhället. Såväl slavofiler som västerniserare, dess två traditionella motsatser, förenades i att avvisa det sovjetiska samhället. Men – trots Solzjenitsyns berömmelse – var de förstnämnda bara rester, det var de sistnämnda som var helt dominerande. De var liberaler som var övertygade om västs överlägsenhet och strävade efter att bli en del av det, och inom kort var det de som bestämde takten i Gorbatsjovs omgivning och tillhandahöll mer beslutsamma idéer och mål än han själv hade utvecklat. För dem kunde verkliga reformer bara betyda två sammanhängande saker: införande av demokrati med fria val och upprättandet av en marknadsekonomi som grundades på

privat ägande av produktionsmedlen.

I egenskap av SUKP:s generalsekreterare befann sig inte Gorbatjov i en ställning där han kunde ansluta sig till det andra av dessa mål, även om han hade velat det, vilket han inte gjorde. Men det första anslöt han sig till, under förutsättning att reglerna var sådana att han kunde räkna med att få stöd för sin egen makt genom att konsultera folket, och hjälpa honom att frigöra sig från beroendet av ett parti som han alltmer kommit att misstro, på samma sätt som det misstrodde honom. Politiska reformer, att för första gången i Rysslands historia skapa en representativ demokrati, blev prioriterade. De ekonomiska reformerna, som ursprungligen hade varit den huvudsakliga meningen med *perestrojkan* sköts upp. Detta var den liberala intelligentsians angivna stridsordning, som måste angripa det kommunistiska maktmonopolet innan de kunde angripa planekonomins grundvalar. För Gorbatjov hade den emellertid en annan lockelse. Det var relativt enkelt att avveckla censuren och tillåta fria val – egentligen handlade det bara om att häva några restriktioner. Att omorganisera ekonomin skulle i jämförelse bli en mycket svårare, enorm uppgift. Han valde den mindre ansträngande vägen.

Om man skulle införa en demokrati av västligt snitt på hemmaplan, vad var det så för vits att konfrontera den utomlands? Att blåsa av kalla kriget skulle inte bara kunna dra ner applåder från intelligentsian, som numera var ordentligt befast i medievärlden och hade blivit den främsta opinionsbildaren i samhället, utan också ge verkliga ekonomiska fördelar genom att minska bördan från de militära utgifterna. Inte nog med det: den internationella prestige hos en härskare som på allra vänligaste sätt umgicks med sina motsvarigheter i väst, framförallt USA:s president, och som gav fred och välvilja till världens länder, kunde inte annat än förbättra hans bild på hemmaplan. Från och med 1987 ägnade sig Gorbatjov alltmer åt resor utomlands och mytomani, och blev festföremål för opinionen i väst och synbarligen berusad av den figur han skaffat sig själv på den internationella scenen. Han ägnade allt mindre tid åt det otacksamma arbetet att kontrollera den inhemska ekonomin.

Efter att de första halvhjärtade planerna för att stöda kooperativen inte hade lett någon vart, lekte man – med liten eller ingen effekt – inom ekonomin med den ena osammanhängande metoden efter den andra för att införa ökad självbestämmanderätt för företagen, medan Sovjetunionen drabbades av en massiv social kris som härrörde direkt ur det faktum att politiken hade prioriterats före ekonomin under landets återupplivande. När Gorbatjov kom till makten var tillväxten i det närmaste noll, och oljepriserna – som regeringens inkomster i utländsk valuta var helt beroende av – höll redan på att börja sjunka och satte allt hårdare tryck mot budgeten när oljeintäkterna fortsatte att minska. Detta hade inneburit svårigheter under vilka omständigheter som helst. Det som förvandlade dem till ett katastrofalt fritt fall var att Gorbatjov under sitt sökande efter folkets hängivelse hade åsidosatt SUKP. Den planerade ekonomin var beroende av partiets förmåga att upprätthålla de leveranser från företagen som centrum krävde. Så fort det avlägsnades från den verkliga makten utan att det fanns någon sammanhängande ersättare, slutade helt enkelt företagscheferna att leverera sina produkter till staten till de föreskrivna priserna, utan sålde dem istället till vem som helst till det pris de kunde få. Resultatet blev att de centrala fördelningsmekanismer som höll ihop systemet föll samman, och det blev en ökande splittring av det ekonomiska utbytet som var särskilt allvarlig i handeln mellan republikerna.

När ekonomin sjönk ner i kaos blev staten alltmer oförmögen att driva in skatter från företag och republiker, och började istället att trycka pengar för att täcka livsmedelssubventioner och sociala utgifter. Eftersom regeringen försökte avvärja missnöjet med hjälp av import av konsumtionsvaror beledsagades den snabbt ökande inflationen av ett allt större underskott i betalningsbalansen och en galopperande utlandsskuld som mer än fördubblades på fem år. 1989 var sovjetstaten nära konkurs. Ännu mer ödesdigert, och av samma orsak, var att den stod på randen till upplösning. I samma

ögonblick som Gorbatsjov drog bort partiet som systemets grundbult och placerade sig själv som en personlig härskare fristående från och ovanför det, så höll ingenting längre ihop republikerna.⁵ Utan SUKP:s sammanhållande struktur saknade Sovjetunionen alla unionstäckande band. Ända fram till slutet var Gorbatsjov begravd i sin roll att ha stoppat kalla kriget och befriat Östeuropa, och var ännu blindare för den nationella frågan i sitt eget land än för dess ekonomiska svåra belägenhet. När det som återstod av den gamla samhällsordningen till slut revolterade mot honom 1991 och drog ner honom tillsammans med sig själv, rasade Sovjetunionen ihop över en natt.

3

När KKP sju år efter SUKP slog in på reformvägen var Kina ett mycket fattigare och mer underutvecklat land än Ryssland.⁶ Omkring 1980 var Folkrepubliken Kinas BNP per capita 14 gånger lägre än Sovjetunionens. Mer än 70% av dess arbetskraft var sysselsatt inom jordbruket mot 14% i Sovjet. Nästan var tredje kines kunde fortfarande inte läsa och skriva. Antalet universitet i Kina var bara en bråkdel till och med av antalet i Indien. Man kan med säkerhet säga att ingen observatör vare sig inom eller utanför landet skulle kunna ha förutsagt den omsvängning av ländernas levnadsvillkor som skett tre årtionden senare. Ändå fanns det ända från början en rad handikapp som Sovjetunionen men inte Kina led av: ett antal negativa fördelar som gav Kina inledande – ekonomiska, sociala och politiska – förhållanden som i mindre uppenbara avseenden gynnade det.

Den första av dessa var den mindre vikt som omoderna fabriker hade inom ekonomin, inte bara på grund av att det fasta kapitalet var mer utvecklat i Sovjetunionen, utan helt enkelt i kraft av en lägre industrialiseringsgrad. Det som skulle bli Kinas rostbälte var fortfarande inte obetydligt, vilket ingen som sett Wang Bings trilogi *West of the Tracks* – kanske alla tiders största dokumentär, om ödet för Shenyangs verkstadsdistrikt och dess arbetare – kan glömma. Men relativt sett var det mindre än Sovjetunionens. Det fanns färre fabriker att skrota. Ännu viktigare var att den kinesiska planeringen alltid hade varit mycket mindre strikt än dess sovjetiska förlaga. Redan tidigt hade Mao insett att det var omöjligt att tvinga Gosplans allestädes närvarande direktiv på den mycket mindre utvecklade kinesiska ekonomin, med dess mycket mer djupgående regionala traditioner och mindre utvecklade infrastruktur. Ända från början hade provins- och stadsmyndigheterna åtnjutit större självbestämmanderätt än någonsin varit fallet i sovjetsystemets historia. Kulturrevolutionen hade medvetet försvagat maktcentrumen ännu mer och givit de lokala regeringarna större utrymme för initiativ. Så industrins produktionsmål var ganska blygsamma och påtryckningarna för att uppfylla dem var inte förkrossande. Resultatet blev ett mycket mer decentraliserat system där antalet avsatta varor vars priser slogs fast i Beijing som mest aldrig var mer än 600, en hundradel av den sovjetiska varumängden.⁷ Detta institutionella ramverk var mindre begränsande och tillät större flexibilitet och inte så tumultartade förändringar.

Även socialt hade Kina en enorm, avgörande fördel framför Sovjetunionen. Bönderna var inte som i Ryssland en håglös, butter rest av den klass de en gång varit. De var varken trötta eller missnöjda

5 För avvecklingen av det unionstäckande partiet se Stephen Kotkin, *Armageddon Averted: The Soviet Collapse 1970–2000*, Oxford 2001, s 76–81. För valutakaoset, utbredningen av byteshandel och de allt större stölderna av offentliga tillgångar när *perestrojkan* gick in i en nedåtgående spiral, se David Woodruff, *Money Unmade: Barter and the Fate of Russian Capitalism*, Ithaca 1999, s 56–78, och Andrew Barnes, *Owning Russia: The Struggle over Factories, Farms and Power*, Ithaca 2006, s 43–67.

6 Tillämpliga jämförelser läggs fram i Peter Nolans viktiga verk, *China's Rise, Russia's Fall: Politics, Economics and Planning in the Transition from Stalinism*, Basingstoke 1995, s 110–59, som också innehåller en av de skarpaste och fortfarande bästa kritiska genomgångarna av *perestrojkan*, s 230–301. För beklagande funderingar över dess misslyckande att "tända en kapitalistisk revolution", jämför Minxin Pei, *From Reform to Revolution: The Demise of Communism in China and the Soviet Union*, Cambridge, Mass., 1994, s 118–42.

7 Barry Naughton, *Growing out of the Plan: Chinese Economic Reform, 1978–1993*, New York 1995, s 41–42.

utan fyllda av energi som, vilket händelserna skulle visa, bara väntade på att släppas lös. Historiskt hade de aldrig haft några kollektiva institutioner jämförbara med *mir*.^{*} Landsbygdssamhället, som sedan länge varit uppsplittrat i norr och omskakad av Taipingupproret i söder, kunde återhämta sig efter Det stora språnget framåt med århundraden av marknadsimpulser bakom sig. Dessutom var frånvaron av utanförskap inte bara en skillnad mellan de två ländernas landsbygder. De kinesiska bönderna utgjorde den överväldigande majoriteten av befolkningen och var landets centrala grundval. Dess närmaste motsvarighet i Sovjetunionen, om än inte proportionellt så stor del av samhället, skulle ha varit industriarbetarklassen. Men på 1980-talet hade även den helt tagits ur villfarelserna som samhällsklass, och även om den inte var lika desillusionerad som *kolchozniki* så var den ytterst cynisk om regimen, van vid låtsasjobb och låg produktivitet som kompensation för den enorma klyftan mellan den roll som den till namnet hade som ledande klass i staten och dess verkliga ställning i privilegiepyramiden. I Kina hade landsbygdsbefolkningen sedan Det stora språnget framåt förhindrats att komma till städerna, och hade alltid saknat sociala förmåner som arbetarna i städerna hade, och den formella ojämlikheten mellan stad och landsbygd var större än i Sovjetunionen. Men den förhärskande ideologin hade för det första aldrig sagt till bönderna att de var förtruppsklassen som byggde socialismen. Det var en mindre moralisk klyfta mellan teorin och verkligheten och mindre tid hade gått mellan de ursprungliga förhoppningarna och de efterföljande erfarenheterna. Trots allt som både hade påtvingats den och givits till den var landsbygden fortfarande en reserv för partiet vid makten.

Internationellt gav läget för Folkrepubliken den ytterligare spelrum. Den var inte tyngd av några kostsamma satellitstater som krävde soldater och subventioner för att hållas nere. Dess ställning tillät den inte att, och inte heller ville den, tävla med supermakterna i missilkapprustningen. Men utöver friheten från dessa bojor hade Kina en helt annan relation till USA. Efter ett decennium av oerhörda spänningar med Sovjetunionen, ända till fientligheter vid gränsen, hade Mao under Kulturrevolutionen svängt till avspänning med USA. Även om Nixons besök och dess efterdyningar var spektakulära så var de bara en diplomatisk öppning utan mer betydelsefulla och omfattande dimensioner så länge Mao levde. Men det innebar att när vändningen till reformer kom så var dess yttre inramning gynnsam. Istället för en beräknad fientlighet hade en försiktig vänskap skapat förhållanden där världskapitalets högkvarter och dess olika regionala allierade redan var förberedda för att ge ekonomiskt stöd till varje tecken på steg mot marknad i Kina. Avsaknaden av ett djupt utanförskap bland bönderna på hemmaplan motsvarades, för första gången i landets moderna historia, utomlands av frånvaron av alla direkta imperialistiska hot.

Dessutom riskerade inte Folkrepubliken Kina att upplösas inrikespolitiskt, som Sovjet skulle göra. Den bestod inte av femton olika republiker. Etniskt mer homogen än de flesta nationalstater konfronterades den av upproriska nationaliteter – tibetaner och uigurer – inom sina gränser, vilket inte Sovjetunionen hade gjort på ett halvt sekel. Men deras tyngd inom befolkningen i sin helhet var minimal jämfört med det antal människor som bröt sönder Sovjet ett decennium senare. Den fortfarande inte förverkligade uppgiften att återerövra Taiwan står högre upp på KKP:s dagordning än fortsatta problem att behålla kontrollen över dessa regioner. Ty på Taiwan har Guomindang under amerikanskt beskydd byggt upp en öbefästning som fortfarande påstår sig utgöra den verkliga kinesiska republiken, och nu blomstrar ekonomiskt. Partiets främsta bekymmer var inte risk för upplösning utan frågan om att ta tillbaka.

4

Men under reformernas inledning var kanske den viktigaste skillnaden mellan Ryssland och Kina

* **Mir** var en sorts landsbygdssamhälle i det tsaristiska Ryssland med gemensamt ägd mark – öa.

karaktären på deras politiska ledarskap. I Folkrepubliken Kinas ledning satt inte en ensam, oerfaren administratör omgiven av medhjälpare och skriftställare som var fyllda av ett naivt svärmeri för allt västligt, utan krigshärdade veteraner från den ursprungliga revolutionen, ledare som hade varit Maos kollegor och som hade lidit under honom, men som inte hade förlorat några av sina strategiska kunskaper eller självförtroende. Deng Xiaoping hade i själva verket varit så outhärdlig för regimen att Mao hade återkallat honom i tjänst medan han fortfarande levde. Efter Maos död hade han så stor auktoritet att han snabbt trädde fram som partiets otvivelaktiga skiljedomare, utan att själv behöva söka denna ryktbarhet eller ens besätta partiets högsta poster. Men han var inte ensam. Med honom återvände Chen Yun, Bo Yibo, Peng Zhen, Yang Shangkun och andra som utgjorde en fast, frispråkig grupp av jämlikar – de ”åtta odödliga” – som ofta var våldsamt oense med varandra men ledde kursen mot reformer tillsammans med honom. Tillsammans hade de en stark ställning och åtnjöt inte bara prestige från sina roller under inbördeskriget och landets uppbygge, utan också populariteten av att ha gjort slut på Kulturrevolutionen, vilket möttes med en suck av lättnad i städerna.

När detta ledarskap, med Deng i spetsen, ställdes inför den situation som Mao lämnat landet i förblev de samma revolutionärer som de alltid hade varit. Deras sinnelag var leninistiskt: radikalt, disciplinerat, fantasifullt – förmögna till både taktiskt tålamod och försiktigt experimenterande, de allra djärvaste initiativ och mest dramatiska svängar. Det var denna anda som hade inspirerat Den långa marschen och gjort att de vann inbördeskriget. Nu använde de den på den återvändsgränd som Kulturrevolutionen hade fört in Kina i. När de gjorde det var de starkt medvetna om hur omgivningen hade förändrats, på ett sätt som SUKP:s funktionärer inte var om sitt relativt mer utvecklade samhälle. Västeuropa var förvisso mer utvecklat än Ryssland, men det hade det alltid varit, och skillnaden mellan de två tillväxttakt – under 1970- och början av 1980-talet upplevde EU själv en långvarig nedgång – var inte så våldsam att den skakade om de sovjetiska härskarna och fick dem att på nytt tänka igenom de grundläggande antaganden som landets framgångar hade byggt på, och det till och med så sent som under Gorbatsjovs första tid.

I Ostasien hade å andra sidan Japans ytterst snabba tillväxt från och med 1950-talet slagit alla historiska rekord – och körde ifrån inte bara Europa utan också USA. Denna imponerande återhämtning av en ekonomi som under kriget hade reducerats till grus – skapandet av ytterst konkurrenskraftiga industrier och ett helt modernt konsumtionssamhälle – ställde Kinas relativa fattigdom och diktatur i skarp relief, trots den avsevärda utvecklingen under Mao. Inte heller var Japan, som nu tornade upp sig över sina grannar, ensam om sina framgångar. I slutet av 1970-talet hade Sydkorea industrialiserats med en halsbrytande fart under Park Chung Hee, och allra mest irriterande var att Guomintang-regimen i Taiwan inte låg långt efter. Trycket från denna omgivning på Folkrepubliken Kina gick inte att undvika. Deng uttryckte detta livfullt ett årtionde senare, vid höjdpunkten för den politiska krisen 1989. Efter att ha anmärkt att det så länge Kina var isolerat ”inte fanns något sätt på vilket ekonomin kunde utvecklas, inget sätt på vilket levnadsstandarden kunde öka och inget sätt på vilket landet kunde bli starkare”, fortsatte han: ”Världen rusar fram nuförtiden, flera kilometer i minuten, speciellt inom vetenskapen och teknologin. Vi hinner knappt med.”⁸

Uppgiften att ta ikapp avståndet mellan kommunismen i Kina och kapitalismen i Ostasien var en enormt stor uppgift för vilket reformprogram som helst. Men de Odödliga lät sig inte skrämmas. De tacklade den med en kraft som inte bara härrörde ur den fortfarande aktiva energi som kom från en revolution som de hade genomfört, utan också från de årtusenden av självförtroende som växte ur en av världens äldsta beständiga civilisationer, illa tilltygad sedan ett sekel tillbaka, men till syvende och sist obruten. På gott och ont hade Maos handlingskraft varit ett uttryck för denna förtröstan. Reformperioden som Deng drev fram skulle bli ett annat. Detta historiska självmedvetande var en

8 *The Tiananmen Papers*, New York 2001, s 327.

grundläggande skillnad mellan Ryssland och Kina.

5

Ideologiskt hade tsarismen ända från början vagt messianska drag som överfördes till den ryska eliten och i sinom tid också till landets intelligentsia – uppfattningar om Ryssland som det tredje Rom, slavernas frälsare, mänsklighetens befriare från materialismen i väst. Under århundradet som ledde fram till revolutionen kunde varianter av detta drag återfinnas hos Aksakov, Dostojevskij, Rozanov, Blok. Men det var en kompensationsmekanism. Som alla ryssar visste var Ryssland fortfarande en underutvecklad utkant av Europa, skräckinjagande bara på grund av att det var så vidsträckt. Västernisering utan dess religiösa eller etniska brister hade varit drivkraft hos dess största härskare, Peter och Katarina, och kom i början av 1900-talet i en eller annan variant – liberal eller radikal – att dominera såväl dess eliter som intelligentsia. Men ändå kvarstod längtan efter ett speciellt ryskt uppdrag, och gav en än idag synlig återkommande kluvenhet. Leninismen löste denna kluvna själ genom att föra krig mot den ryska underutvecklingen, inte genom att desperat efterlikna väst utan genom att göra uppror mot det, påverkad av dess egen hårdaste kritik av sig själv.

Under Stalin, Andra världskriget och dess efterdyningar återuppstod en nationalism av mer traditionell storrysk karaktär med sin rad försvarsmekanismer, även om den alltid samexisterade med marxistiska teman. Efter Stalin drog sig denna chauvinism tillbaka utan att något verkligt alternativ efterträdde den. Den internationalistiska glöden som existerade ännu under Chrusjtjov vädrades snart ut och efterlämnade bara brezjnevismens ideologiska tomrum. Vid tiden för *perestrojkan* hade inte bara praktiskt taget hela intelligentsian utan också delar av den härskande eliten, missmodig över landets tillbakagång, återgått till något som historiskt talat kan betraktas som en ideologisk standarduppfattning om en fullfjädrad västernisering – om än denna gång i en anda av förnedring snarare än ärelystnad.

Kinas geopolitiska traditioner var helt annorlunda. Mittens rike hade dominerat sin kända värld ända sedan den första kejsarens enande av landet vid tiden för de puniska krigen i väst [261-242 f Kr], ibland erövrat men aldrig med konkurrens från någon jämförbar stat i regionen, där det alltid varit det överlägset största, rikaste och mest utvecklade landet som andra bara kunde framföra sin hyllning till snarare än att hoppas på jämlika relationer. Under Qing hade kejsardömet brett ut sig längre än någonsin och sträckte sig långt in i Centralasien. De olika dynastiernas ideologi hade varierat – manchuernas kulter var mer avvikande än de flesta – men kejsarens anspråk på absolut överhöghet över alla mindre, närmare eller mer avlägsna, härskare gjorde inte det. Kina var civilisationens centrum och dess naturliga höjdpunkt.

Under 1800-talet ödelade västs intrång dessa urgamla anspråk. När det väl blev uppenbart att kejsardömet höll på att falla sönder under både de inhemska och utländska slagen, blev oron bland de lärda ämbetsmännen – i normala fall den kejsarliga administrationens stöttepelare – alltmer uttalad, och i och med den nya republikens första misslyckanden tog sig deras reaktion en säregt radikal vändning. Olika strömningar korsade varandra i Fjärde maj-kulturen som utkristalliserade sig kring studentprotesterna 1919 mot Japans krav på Kina och mot Versaillesfördraget som försvarade dem. Men dess centrala inriktning var en fullständig kullkastning av de konfucianska rättesnörena som hade varit förhärskande lära för Kinas samhällspolitiska ordning och moraliska ramar för det lärda samhället sedan Han-dynastin. På några år fanns praktiskt taget ingenting kvar av dem: en bedrift som inga motståndare till någon motsvarande troslära eller världsreligion – kristen, muslimsk, hinduisk, buddhistisk – med en liknande ställning inom sina civilisationers

ideologiska grundvalar någonsin har matchat.⁹ Angreppet på Kinas förflutna var tidvis häftigt redan hos Ling Qichao och blev kompromisslöst och uttömmande hos Chen Duxiu, som var *Ny ungdoms* intellektuella medelpunkt.¹⁰

Detta våldsamma förkastande av de inhemska traditionerna var helt olik alla strömningar i Japan, men återspeglade inte – även detta till skillnad från Japan – någon djupgående dragning till väst. I Kina var västvärldens rovgiriga meriter alltför uppenbara för att tillåta en *zapadnitjestvo*. Den ömse-sidiga slakten under Första världskriget i Europa bekräftade imperialismens girighet i Asien och deras giftermål i Versailles gav Fjärde maj-rörelsen en knuff framåt. Efter granskningssystemets sammanbrott kännetecknades denna intelligentsia av en avsky för det traditionella förflutna och vämjelse inför den kapitalistiska nutiden, så som de blandades i krigsherrarnas Kina. Deras störste tänkare, Lu Xun, gav ett oförglömligt uttryck för båda. Utan att förneka att det fanns något av värde i båda systemen – i en bitsk Montaignesk anda uppmanade han sina landsmän att ta det som var bra hos båda, en sorts piratkopiering – förblev han oförsonlig fiende till båda. Men själva hans ytterlighetsuppfattning härrörde ur styrkan hos den kultur han kritiserade.

Mao beundrade Lu Xun och anammade hans råd i stor skala, och förvandlade hans negationer till en positiv syntes i form av en kinesifierad marxism, på samma gång mer systematiskt mottaglig för intellektuell omstörtande impulser från väst och på ett mer djupgående sätt knuten till det kejserliga förflutnas politiska traditioner – genom att skriva ”Om motsättningar” i grottorna i Yanan, och vid höjdpunkten av sin makt försumma statliga angelägenheter för att läsa om Sima Guangs krönikor. Lu Xun kände till föga om den dialektiska materialismen och uppskattade inte enväldets krönikor. Men dagens liberaler, som avskyr båda personerna, har inte fel när de ser ett samband mellan kritikerens ”totalism” och härskarens ”totalitarism”. På sitt eget sätt förkroppsligade båda ett kinesiskt svar på sitt lands kris med en kreativ kraft som efter mitten av 1920-talet inte hade någon motsvarighet i Ryssland, en kraft som härrörde ur de djupaste tillgångarna i en kultur som både var mycket äldre och mer hotad av ett utländskt herravälde. I en fruktbar eller förvrängd form verkade besläktade energier från Fjärde maj-rörelsen till Kulturrevolutionen. Från 1919 till 1949 – förtröstan på negationer, och sedan på uppror. Från 1958 till 1976 – för stor tilltro till uppbygge, sedan till förstörelse. Slutligen efter 1978 – förtröstan på reform och återuppbygge.

6

Det mått av inre säkerhet med vilka de revolutionära åldermännens grupp (”De äldre”) tog itu med de problem de stod inför fick ett tidigt uttryck i det sätt på vilket de hanterade partiets förflutna och framtid. Avstaliniseringen i Ryssland var en sensationell handling men gjord i smyg av en enda ledare, Chrusjtjov, som utan att rådfråga någon chockade sitt partis 20:e kongress med ett tal som fördömde Stalins brott. Detta svamliga tal, som var känsloladdat och anekdotisk och vars enda förklaring till hur det förtryck som han på ett selektivt sätt rapporterade om kunde bli möjligt var den tomma byråkratiska omskrivningen ”personkult”, publicerades aldrig officiellt, och det var inte förrän under *perestrojkan* som det följdes av någon mer omfattande dokumentation eller analys.

Deng och hans kollegor gick till väga på ett helt annat sätt. Omkring 4.000 partifunktionärer och historiker var inblandade i en återblick på Kulturrevolutionen, och utifrån deras diskussioner gjorde en grupp på 20-40 personer under Dengs överinseende en balansräkning på 35.000 ord, som

9 För en strålande analys, se Mark Elvin, ”The Collapse of Scriptural Confucianism”, i *Another History: Essays on China from a European Perspective*, Honolulu 1996, s 352-389.

10 ”Var finns babylonierna idag? Vad hjälper deras kultur dem nu?”, frågade han: Jack Gray, *Rebellions and Revolutions: China from the 1800s to 2000*, Oxford 2002, s 195.

formellt antogs som en resolution vid KKP:s centralkommittés möte i juni 1981.* Även om det förvisso inte är någon fullständig redogörelse för Kulturrevolutionen – för vilken den påvisade Maos ansvar, ”vittomspännande till omfattning och av långvarig varaktighet”, men begränsade förtryckets offer till partiet snarare än befolkningen – så gav den en förnuftig förklaring till den utöver att ha varit en persons illgärningar: de speciella traditionerna hos ett parti vars väg till makten hade vant det vid hård klasskamp, som om det var en ständig uppgift; de skadliga resultaten av konflikten med Sovjetunionen som underblåste fruktan för intern revisionism; och sist men inte minst ”det fördärvliga ideologiska och politiska inflytandet av århundraden av feodalt envælde”. Till skillnad från Chrusjtjovs fördömande accepterade resolutionen centralkommitténs medansvar för den moderna enväldshärskarens styre och gjorde inget försök att förminska hans bidrag till den kinesiska revolutionen i sin helhet.

Om vi tittar framåt var ”De äldres” sätt att närma sig frågan lika otvetydigt. I Sovjet hade Chrusjtjov inte haft någon tanke på att ge upp sin makt. De som avsatte honom, med Brezjnev i spetsen, hängde kvar vid sina poster tills de blev senila. I det lamslagna ålderdomshem som SUKP blev var nya generationer mer ett hot än ett löfte, och bara dödsfall kunde leda fram till någon förnyelse av ledningen. Tre generalsekreterare måste dö inom tre år, samtliga i 70-årsåldern, innan en yngre politiker till sist kunde ta över. I KKP led ”De äldre” å andra sidan inte av någon sådan osäkerhet. De förlorade ingen tid att hitta efterträdare. Inom två år efter att de hade återtagit makten hade de överlämnat sin dagliga maktutövning till gruppen under dem, och gjorde Hu Yaobang till partiledare och Zhao Ziyang till regeringschef.

7

Reformperioden inleddes – om inte helt och hållet tidsmässigt så till sitt verkliga innehåll – med att omvandla jordförhållandena. För det första höjdes anskaffningspriset på spannmål. Därefter avskaffades, under en rullande process som böljade fram över landet efter experimentella framgångar i två provinser, Anhui och Sichuan, Folkkommunerna, och nyttjanderätten till deras mark delades noggrant ut mellan de enskilda bondefamiljer som de bestod av och gav dem kontroll över sina egendomar att producera vad de ville, när väl leveranserna till staten var uppfyllda. Det ”system med hushållens ansvar” som detta ledde till utgjorde en andra jordbruksreform, lika jämlikhetssträvande som den första men mycket mer fördelaktig för böndernas produktion. Som ett svar på de nya incitamenten ökade produktiviteten: arbetsinsatserna minskade och skördarna blev större, jordbruksproduktionen steg med en tredjedel. Med arbetstid befriad från odlandet spred sig industrin på landsbygden snabbt – textilindustri, tegelindustri och liknande. Resultatet blev att böndernas inkomster inom loppet av några få år, från 1978 till 1984, steg från 30 till 44% av landets inkomster.

Inom industrisektorn gjordes inte några plötsliga häftiga förändringar av det centrala fördelnings-systemet, på ryskt sätt. Istället fick de statliga företagen gradvis tillåtelse att förändra marknadspriserna för den produktion som översteg kvoten som planen krävde av dem och som såldes till ett fast pris – något som precis som bland bönderna gav företagscheferna motiv att producera på ett lönsamt sätt utanför det statliga leveranssystemet utan att det avvecklades. När detta dubbelspåriga prissystem väl hade testats ut frös man i själva verket planens storlek och lät ytterligare tillväxt inom industrin ske utanför den. I praktiken hyrde staten nu ut företag till cheferna på kontraktbasis, precis som bönderna hade sin jord på 30-årigt arrende från staten, som behöll den slutliga äganderätten till den.

Under drygt 15 år ledde dessa arrangemang till att ekonomins mest dynamiska sektor blev den distinkt kinesiska blandformen ”region- och byaföretag” – bolag som var mellanting mellan statlig,

* Finns på engelska på marxistarkivet, [Resolution on CPC history \(1949-81\)](#) - öa.

kollektiv och privat egendom, och som gynnades av låga skatter och av att de hade lätt att få lån från lokala regeringar som ofta var andelsägare i dem – som med häpnadsväckande hastighet och konkurrenskraftig framgång växte lavinartat inom industrins enklare grenar. Industriproduktionen på landsbygden ökade med mer än 20% årligen, och mellan inledningen av reformerna och mitten av 1990-talet mer än fyrdubblades sysselsättningen i region- och byaföretagen från 28 till 135 miljoner och deras andel av BNP ökade lika mycket, från 6 till 26%.¹¹ När *perestrojkan* påbörjades förbisåg reformmakare i Ryssland av alla schatteringar denna sortens ytterst lönsamma företags-system. Av alla skillnader mellan hur de två ekonomierna förändrades var resultaten i dessa företag den mest dramatiska enskilda kontrasten till den kantrande sovjetiska ekonomins djupdykning mot avindustrialisering.

Region- och byaföretagens spektakulära tillväxt grundade sig givetvis på en obegränsad tillgång på billig arbetskraft, vilket saknades i Sovjetunionen. Med dem utnyttjade Folkrepubliken Kina för första gången helt och fullt sin viktigaste resurs, för vilken dess tidigare sovjetinspirerade industrialiseringsmodell – som inriktades på kapitalintensiva investeringar i den tunga industrin – hade varit illa anpassad, oavsett hur nödvändig den hade varit på den tiden. Genom att ersätta detta mönster med arbetsintensiva investeringar i lätt industri fick region- och byaföretagen en enorm relativ fördel: i slutet av 1980-talet var förhållandet mellan arbete och kapital nio gånger högre än i de statligt ägda företagen. Men de sistnämnda tjänade också direkt på region- och byaföretagens tillväxt, vars vinster fick böndernas besparingar att växa, och dessa kanaliserades via statliga banker till ytterligare investeringar i de stora nationaliserade företagen för att utrusta dem på nytt och modernisera dem.

De mycket höga nivåerna på landsbygdens besparingar var i sin tur ännu ett drag hos den kinesiska utvecklingen som hade sina rötter i revolutionens paradoxala bakgrund. Ty det som avgjorde dem var en kombination av att heltäckande socialbidrag traditionellt var begränsade till städerna, att folkkommunerna som hade tillhandahållit den mer begränsade men reella socialvården på landsbygden avskaffades, och att politiken om ett barn fick till effekt att begränsa den demografiska tillväxten. När staten inte gav trygghet mot olyckor och det inte fanns några säkra utsikter på stöd till familjen från nästa generation hade bondehushållen inte så många andra alternativ än att spara en stor del av sin inkomst, även när deras konsumtion ökade. Staten drog nytta av detta två gånger. Till skillnad från sin motsvarighet i Sovjet slapp den sociala utgifter för större delen av sin befolkning, och hade lätt tillgång till medel för att finansiera sitt moderniseringsprogram.

Kapital fanns också tillgängligt från en annan källa. Så tidigt som 1979-1980 öppnades speciella ekonomiska zoner längs sydkusten för att locka till sig investeringar från den kinesiska kolonin i utlandet (diasporan) och riktade in sig på förmögenheter i Hong Kong, Taiwan och sydöstra Asien. Efter en trög start blev den öppna dörren som visades de utländska företagen en succé. Lockade av privilegierna, avsaknaden av importtullar och den billigare arbetskraften på fastlandet anlände företag från diasporan i mängder och tog med sig teknologier som låg bortom region- och byaföretagens räckvidd, huvudsakligen för tillverkning för export. På så sätt kunde Kina utnyttja den kapitalistiska diasporans samlade erfarenheter och tillgångar för att kliva in på världsmarknaden som centrum för billig tillverkning och sammansättning, med tiden huvudsakligen av elektroniska varor och vitvaror. Även detta var en regional fördel som den sovjetiska ekonomin, oavsett vad den annars var förmögen till, inte kunde hoppas på att matcha.

Sist men inte minst gynnades de kinesiska reformerna på att avgörande sätt av den decentralisering av statens kontroll över ekonomin som var ett av de mest fruktbara arven efter maoismen. Det innebar inte bara att det fanns en mycket mindre planeringskoloss att forma om, med mycket mindre

11 Naughton, *The Chinese Economy: Transitions and Growth*, Cambridge, Mass. 2007, s. 83, 274–276.

stelbenta kvoter och direktiv, utan också att landet redan hade ett nätverk av självstyrande ekonomiska verksamhetscentra i sina olika provinser. När dessa blev ännu friare från inblandning från Beijing lade deras regeringar in högsta växeln med alla möjliga morötter för att öka investeringarna och skynda på tillväxten inom sina ansvarsområden. Med tiden skapade detta en hel massa idioti: dubblering av industrier, gigantiska offentliga byggnadsprojekt, en lavinartad ökning av en formell protektionism, för att inte tala om en skattemässig försvagning av centrum när de lokala myndigheterna tävlade med varandra om bästa resultat. Men trots alla sina nackdelar var och är fortfarande konkurrensen mellan Kinas olika provinser, precis som en gång konkurrensen mellan Italiens olika städer, en källa till ekonomisk vitalitet. Idag är Ryssland till namnet en federation, men dess ofantliga, konturlösa slätter har aldrig skapat några starka regionala identiteter och dess regering är fortfarande lika centraliserad som någonsin. Kontrasten mot Kina är grundläggande. Inte konstitutionellt men i den affärsmässiga verkligheten är dagens Folkrepublik lika mycket en dynamisk federalism som USA.

III Brytpunkter

1

I slutet av 1980-talet, ett decennium in i reformperioden, hade den kinesiska ekonomin förvandlats på ett påfallande sätt. Så omfattande och snabba förändringar hade givetvis inte lämnat samhället eller kulturen opåverkad. På landsbygden planade inkomstökningarna ut efter 1984, men bönderna hade fått så betydande förbättringar av sina levnadsvillkor att de förblev en relativt nöjd klass. Intelligentsian, som historiskt varit den andra nyckeln till samhällelig ordning, hade också vunnit massor på reformlinjen. Men dess inställning till regimen var mer oklar. Universiteten hade öppnats på nytt, forskningsinstituterna hade byggts ut, nya anställningsmöjligheter öppnats upp. Relegerade ungdomar hade åter införlivats i livet i städerna och offer för tidigare förtryck hade släppts fria. Yttrandefriheten var mycket större än under Mao, tillgången till utländskt tänkande och litteratur på det stora hela obehindrad, och det gav upphov till en regelrätt "finkulturfeber". I en berusande atmosfär av ökande frigörelse diskuterades landets framtid, med en överväldigande enhet för ytterligare reformer.

Det var ingen tvistefråga med regeringen, vars officiella mål också var att fördjupa reformprocessen. För många intellektuella arbetade de båda i samma riktning, med överläggningar och utbyte av råd mellan sig, speciellt kring Zhao Ziyang och hans medhjälpare. Men det fanns också en del spänningar som ökade under decenniets gång. Partiet hade stöd av sina ekonomiska framgångar. Det hade också åtnjutit legitimitet av att ha räddat samhället från Kulturrevolutionen. Men det var en befrielse utan någon alternativ politisk samhällsordning. Här hade De äldre, som själva var ärrade av erfarenheter under omvälvningarna, inget budskap utöver att varna för att man inte fick återfalla i kaos. Redan i början av reformperioden, 1978, hade röster som krävt demokrati snabbt tystats ner som ett hot mot stabiliteten. På den tiden var de fortfarande relativt isolerade.

Men när reformerna utvecklades med allt större betoning på att införa marknadsförhållanden, så åtföljdes det inte av någon sammanhängande teoretisk debatt – det fanns till exempel ingen officiell förklaring av vilken innebörd region- och byaföretagen hade. Resultatet blev en sorts ideologisk ovisshet där liberala idéer spreds helt naturligt. Ty om marknadsprinciper om ekonomisk frihet stod på dagordningen varför skulle de då inte följas av juridiska principer om politiskt frihet – varav en del till namnet värnades i Folkrepubliken Kinas konstitution – som auktoriserade läror från väst sa att de måste? Trots Hu Shis betydelse, dess enda framstående företrädare inom Fjärde maj-rörelsen, hade liberalismen varit en mycket svag strömning inom den kinesiska intelligentsian. Men utan att

ge upphov till någon motsvarande tänkare och utan några klara konturer blev den på 1980-talet, under efterdyningarna till Kulturrevolutionen, närmast en dominerande åskådning bland intellektuella. Till största delen var den ganska måttfull, även om man med tiden kunde höra mer radikala toner, närmare de ryska normerna. 1988 gav den populära TV-serien *Heshang* (Sorgens flod) en chiffrerad hyllning till väst som ställdes mot Kinas egna dystra traditioner, på ett sätt som vilken *zapadnik* som helst kunde varit stolt över, även om också denna innehöll ett smickrande porträtt av Zhao Ziyang och frammanade en lysande framtid för landet, och som historieskrivning blev allmänt kritiserad av forskare.

Vid denna tid varierade stämningarna bland studenterna. Inom den generation som inte längre var direkt berörd av Kulturrevolutionen var stämningarna livligare och teorierna mindre stelbenta. Få var opåverkade av Befrielsens ursprungliga idéer. Vissa var påverkade av liberala lärare, andra av mer ortodoxa, och de flesta anpassade sig till kultur och nyheter från utlandet – sånger från Taiwan, musik från Amerika, strejker i Polen, val i Ryssland. Som en frukt av glöden hos ett samhälle i rörelse var alla exalterade över att nya horisonter hade öppnats upp i samhället och frustrerade över dess fortsatta tröghet. Medvetet om sin historiska roll för att väcka nationen 1919 och återigen 1935 var detta det befolkningsskikt som var mest redo för kollektiva aktioner. 1985 visade det sitt traditionella nationalistiska temperament i protester mot Japan. Så på vintern 1986-1987 genomförde det demonstrationer i Hefei och Beijing med krav på demokratisering. När Hu Yaobang i partiledningen vägrade slå ned dem avsatte De äldre honom. Rörelsen tyglades men känslorna bakom den hade inte försvunnit.

Följande år drabbades själva de ekonomiska reformerna – som dittills varit vågbrytare mot kraven på politiska reformer – av sin första allvarliga kris, med stigande priser på basförnödenheter och stagnation för lönerna i städerna. När Zhao och Deng antydde att priserna inom kort skulle släppas helt fria följde en panikartad hamstring, och på sommaren sköt inflationen i höjden motsvarande en årlig inflation på 50%. Och som folket uppfattade det var detta inte det enda hotfulla resultatet av systemet med dubbla priser. Korruptionen, som varit något okänt under Mao, spred sig när tjänstemän drog fördel av sin ställning för att utnyttja skillnaden mellan beslutade priser och marknadspriser för samma produkt, och blev avskydda. Kombinationen av oväntade materiella svårigheter och ilska mot sociala orättvisor var en explosiv blandning som skapade en spänd atmosfär i städerna.

I Beijing höll studenterna redan på att förbereda demonstrationer i samband med Fjärde majrörelsens 70-årsjubiléum 1989 när Hu Yaobang – som bringats i onåd för sitt stöd till dem – dog i april och plötsligt gav en mer omedelbar samlingspunkt för att uttrycka deras känslor inför de hårdare politiska tagen. När de tågade in på Himmelska fridens torg för att hylla Hu överraskade de regeringen som var i obalans. Zhao hade deltagit i störtandet av Hu, som han ersatte som ordförande för KKP. Men ställd inför dessa oroligheter vände han nu kappan efter vinden och splittrade kommittén och lämnade myndigheterna utan vägledning. Med en utomordentlig självorganisering visade sig studentrörelsen kunna mobilisera varenda universitetsområde i hela staden och utsatte regeringen för ett konstant tryck. I maj hade demonstrationerna omvandlats till en ockupation av torget med krav på demokratiska förändringar, med stöd från enorma demonstrationer av Beijings vanliga invånare, som var oroade över sin försämrade ekonomiska situation och öppet sympatiserade med studenternas grundläggande politiska mål. Liknande protester drog fram över hela landet på alla ställen där det fanns universitet som kunde få dem att blossa upp. Miljoner gick ut på gatorna i en social rörelse utan tidigare motstycke i Folkrepubliken historia.

Djupet och omfattningen på omvälvningen 1989 i Kina var mycket större än någonting i Östeuropa detta år, för att inte tala om i Ryssland, varken då eller senare. Den upproriska energin och idealismen hos landets studenter och stadsbefolkningens aktiva solidaritet med dem var utan jämförelse

någon annanstans: på sitt sätt ett vittnesmål om den politiska vitaliteten hos ett samhälle som fortfarande är nära sitt revolutionära ursprung. Men i Kina mötte en sorts energi en annan. När krisen kom tvekade och splittrades den postrevolutionära ledningen som hade ansvar för statens och partiets dagliga skötsel. Men De äldre, veteraner från årtionden av väpnad kamp för att erövra makten, tänkte inte förlora den genom att vara obeslutsamma. De förblev de kämpar de alltid varit och var, när de samlat nödvändig kraft, inte rädda för att slå mot något som de betraktade som ett hot mot partiets välde. I juni beordrades FBA att rensa torget, och under en natt av våld krossades rörelsen.

2

Förtrycket fick ett högt pris. KKP förlorade mer legitimitet den 4 juni än under Kulturrevolutionen, som en gång inte bara hade haft ett verkligt stöd utan också lämnade kvar ett respekterat ledarskap i reserv som kunde ta över ledningen när den väl var över. 1989 fanns det ingen del av nationen som stödde kraftåtgärderna och ingen opposition överlevde i partiet – Zhao, som hade avsatts för att han inte röstade för de militära undantagslagarna, avled stilla 16 år senare, fortfarande i husarrest. Å andra sidan hade regimen kvar ett kort – den ekonomiska tillväxten. När den tidigare ideologiska trovärdigheten nu var slut hängde allting på den. En gnutta åtstramning för att behärska inflationen höll på till 1991. Och sedan?

Här skilde sig Deng från sina kollegor och även från sitt eget förflutna. I maj 1989 hade han sagt: ”Vissa personer tolkar naturligtvis 'reformer' som en rörelse framåt mot liberalism eller kapitalism. För dem är kapitalismen reformernas kärna, men inte för oss. Vad vi menar med reformer är något annat och det diskuteras fortfarande.”¹² I januari 1992 reste Deng till södra Kina, och förklarade i Shenzhen, den största av de speciella ekonomiska zonerna, att den största faran mot Kina inte kom från höger utan från vänsterns motstånd mot ytterligare liberaliseringar av ekonomin, av vilka den lokala aktiebörsen var exemplariskt nyskapande. Även om han fortfarande vidhöll att Kina behövde socialism snarare än kapitalism så avfärdade han nu ”allt tal om stora K och stora S” som ofruktbart och förklarade att eftersom ojämlikheter var funktionella för tillväxten, så var inte enskild ackumulation av rikedomar förkastligt utan berömvärd: ”att bli rik är ärorikt”. När hoppet om kollektiv frihet hade begravts skulle en ersättning återfinnas i privat välstånd. Det enda som betydde något var tillväxt utan några otidsenliga specificeringar: som den officiella parollen, som utbasunerades för de tvivlande, skulle framställa det: ”Utveckling är ett obestridligt argument”.

Utvecklingen kom verkligen, i en spektakulär takt. Vartefter liberaliseringen av ekonomin blev allt större blev tillväxten i Kina på 1990-talet till och med större än 1980-talets. Mot slutet av decenniet hade det industriella landskapet förvandlats med en massiv minskning av statligt ägda företag. Men från och med 1997 tilläts regionala tjänstemän disponera de flesta av dem som de ville, stänga dem, omvandla dem eller privatisera dem. Under denna process förlorade omkring 7 miljoner arbetare om året sina jobb, så att sysselsättningen inom den privata sektorn 2004 var nästan dubbelt så stor som inom den offentliga. Under samma period privatiserades region- och byaföretagen i ännu mer vittomfattande skala – och lämnade bara kvar cirka 10% av dem i någon sorts gemensamt ägande. Samma sak gällde 80% av husen i städerna. Men genom att ”behålla det stora och släppa det lilla” avsa sig inte staten kontrollen över det som den betraktade som ekonomins strategiska höjdpunkter: energi, metallurgi, vapen och telekommunikationer. De jättelika företagen inom dessa nyckelsektorer svarade för en tredjedel av all industriförsäljning och bokförde höga profitkvoter och utgjorde omkring tre fjärdedelar av de statligt ägda företagens tillgångar.¹³

12 *The Tiananmen Papers*, s 325.

13 Naughton, *The Chinese Economy*, s 186, 106, 286, 303–304.

Om kontrollerade avyttringar strukturellt sett var en av den andra reformperiodens grundläggande förändringar, så var efter 1989 maximeringen av utlandshandeln den andra. Hastigheten och omfattningen på denna öppning hade få föregångare. Vid sekelskiftet var de genomsnittliga industri-tullarna mindre än 10%, omkring en tredjedel av Indiens, och inom jordbruket mindre än 15%. Stimulerade av utländska investeringar, där annat utländskt kapital än från diasporan – amerikanskt, japanskt, europeiskt – nu spelade en viktig om än minoritetsroll, sköt exporten av varor i höjden, alltmer tillverkade i högteknologiska fabriker om än fortfarande huvudsakligen för sammansättning. På en generation hade Kina i själva verket blivit världens nya verkstad, och värdet på dess utlandshandel med varor uppgick till två tredjedelar av BNP – en siffra som aldrig tidigare upplevts för ett stort land, två eller tre gånger större än USA:s eller Japans. Men precis som inom den inhemska industrin har staten än så länge kvar ett avgörande påtryckningsmedel för handeln utomlands, genom att bibehålla kontrollen över växelkursen, kapitalvärderingen och banksystemet.

De materiella framgångarna av denna utvecklingsmodell har gjort Folkrepubliken Kina till ett nutida världens underverk. Med en investeringstakt på mer än 40% fyrdubblades BNP på 15 år, mellan 1989 och 2004. I städerna steg hushållens inkomster med 7,7% per år, på landsbygden med nästan 5%.¹⁴ Från början av reformperioden till 2006 ökade kinesernas genomsnittliga levnadsstandard åtta gånger, uttryckt i dollar. På ett enda decennium ökade befolkningen i städerna med 200 miljoner.¹⁵ Invånarna i städerna utgör nu två femtedelar av landet och bär upp den största bilmarknaden i världen. De utländska valutareserverna är till och med högre än de japanska reserverna och överstiger 1,9 triljoner dollar, mer än Kanadas BNP. Kina har anlänt, med full kraft.

IV Det nya

1

Men är anlänt rätt ord? Vore inte återvänt mer passande? Under århundraden var Kina trots allt världens rikaste och mest utvecklade civilisation: det måste väl ändå finnas något samband mellan denna tidigare styrka och de nutida fantastiska bedrifterna? Dessa frågor leder oss in på ett område som på samma gång är mer storslaget och mer dunkelt än den relativt entydiga jämförelsen mellan två moderna revolutioner. Här kan man urskilja tre tankeskolor utan att det ännu så länge skett någon systematisk konfrontation mellan dem. Den första, som för närvarande är den mest populära bland historiker, tillskriver i grund och botten den snabba tillväxten i Folkrepubliken Kina till tusentals år av arv från det kejserliga förflutna – livlig handel grundad på ett intensivt jordbruk, fördjupad arbetsdelning, blomstrande nätverk i städerna och utbredd inhemsk handel, rekordhög demografisk tillväxt, en ”industriell revolution”. Enligt denna uppfattning var den kinesiska ekonomin, sedan länge den största och mest sofistikerade i världen, och med en klassisk tillväxtutveckling enligt Smiths schema, ända fram till opiumkrigen precis lika utvecklad som den västeuropeiska – om inte ännu mer. Efter att i mer än ett sekel ha knuffats ur kurs av utländska intrång och inhemsk oordning återtar den nu sin naturliga ställning i världen.

För en andra skola, som är mer vanligt förekommande bland ekonomer, erbjuder det kejserliga förflutna få ledtrådar till nutiden, om bara på grund av att – som Smith betonade – avsaknaden av utlandshandel berövade den traditionella ekonomin stimulans från konkurrens, och den otillräckliga

14 De genomsnittliga siffrorna döljer ett skarpt brott 1989 både i tillväxtmodellen och hur vinsterna av den fördelas, till förmån för städerna på landsbygdens bekostnad och till fördel för statliga och utländska företag på de privata företagens bekostnad. För en analys av denna förändring, se Yasheng Huang, *Capitalism with Chinese Characteristics: Entrepreneurship and the State*, New York 2008, som dessutom hävdar att den totala produktiviteten samtidigt har minskat, s 288-290.

15 Fred Bergsten, Bates Gill, Nicholas Lardy, Derek Mitchell, *China: the Balance Sheet*, New York 2006, s 5, 31.

säkerheten för äganderätten hämmade företagandet och begränsade Kinas utveckling till närmast ett malthusianskt mönster. Med denna tolkning är dagens snabba tillväxt resultatet av Kinas försenade integrering i en kapitalistisk världsekonomi under vars bildning det historiskt var frånvarande. I och med öppnandet av dess marknader för utländska investeringar och det gradvisa stärkandet av äganderätten, befriades äntligen produktionsfaktorer för en ny dynamik. Kombinationen av en riklig tillgång på billig arbetskraft och ett överflöd på utländskt kapital och teknologi skapade en exportmaskin utan föregångare i det kinesiska förflutna.

För en tredje skola, som (inte uteslutande) finns bland sociologer, är nyckeln till Kinas ekonomiska uppsving tvärtom den kinesiska revolutionen. Enligt denna version är det Mao-periodens bedrifter som lagt de djupgående grundvalarna till reformperiodens mästerverk. Centralt för detta arv var skapandet av en stark suverän stat för första gången i landets moderna historia som gjorde slut på de halvkoloniala bojorna, bildandet av en skolad och disciplinerad arbetskraft med en för ett fortfarande underutvecklat samhälle hög läskunnighet och lång livslängd, och inrättandet av starka mekanismer för ekonomisk kontroll – planering, offentlig sektor, utländska konton – inom relativt decentraliserade institutionella ramar som tillät regionalt självstyre. Endast med dessa annorlunda förutsättningar kunde utvecklingen under perioden med öppna dörrar bli möjlig.¹⁶

Uppriktigt sagt är ingen av dessa tolkningar en absolut sanning. Man kan lika ofta hitta blandningar som rena fall. Men generellt saknas det försök att bedöma den relativa betydelsen av de alternativa variabler som finns till hands. Analytiskt kommer inte den nödvändiga orsakshierarkin att utkristallisera sig på en natt. Här räcker det att peka på ett giltigt sätt att kontrollera en konkurrerande hypotes, som kan framställas så här. Hur och på vilka sätt har den snabba tillväxten i Folkrepubliken Kina skilt sig från eller liknat den i Japan, Sydkorea eller Taiwan? Om de kinesiska erfarenheterna påminner mycket om dessa så får fallet med antingen förmoderna eller senkapitalistiska förklaringar draghjälp. Om den skiljer sig avsevärt från dem kommer den revolutionära förklaringen vid en första anblick att verka mer trolig. Vad tyder bevisen på?

En titt på statistiken ger en paradox. Trots sin imponerande hastighet har tillväxten i Folkrepubliken Kina inte varit snabbare än sina östasiatiska grannars under motsvarande skeden i deras utveckling, även om den hållits vid liv ett årtionde längre. Inte heller har dess ekonomiska grund varit på något avgörande sätt annorlunda: i samtliga fall har utvecklingsmodellen varit till överväldigande delen exportinriktad. I dessa två avseenden är likheten påfallande. Men i fem andra är skillnaden tydlig. Sedan 1990-talet har Folkrepubliken Kinas exportberoende varit mycket högre än i Japan, Sydkorea eller Taiwan; klyftan mellan inkomsterna – och investeringarna – i städerna och på landsbygden har varit mycket större.¹⁷ Slutligen och inte mindre grundläggande har den statliga sektorns storlek och roll varit, och är fortfarande, strukturellt sett betydligt mycket större. Dessa särdrag hos den kinesiska tillväxten, som särskiljer den i Ostasien, hänger samman och har en och samma förklaring. I Japan, Sydkorea och Taiwan var efterkrigstidens stater ett resultat av amerikansk ockupation eller beskydd vid en av kalla krigets gränslinjer. Strategiskt står de än idag under Washingtons förmyndarskap – fullbesatta med amerikanska baser eller omringade av amerikanska krigsskepp – utan verklig diplomatisk eller militär självbestämmanderätt. Utan politisk suveränitet och ändå i behov

16 För grundvalarna till den första uppfattningen, se Kenneth Pomeranz, *The Great Divergence: Europe, China and the Making of the Modern World Economy*, Princeton 2000, och Sugihara Kaoru, "The East Asian Path of Economic Development: a Long-Term Perspective", i Giovanni Arrighi, Hamashita Takeshi and Mark Selden, red, *The Resurgence of East Asia: 500, 150 and 50 Year Perspectives*, London 2003, s 78–117. För en illustration av den andra, se Jim Rowher, "When China Wakes", *Economist Special Report*, 28 November 1992. För exempel på den tredje, se Chris Bramall, *Sources of Chinese Economic Growth, 1978–1996*, Oxford 2000, och i synnerhet Lin Chun, *The Transformation of Chinese Socialism*, Durham, NC 2006.

17 Se den slående analysen med åtföljande tabeller i Hung Ho-fung, "America's Head Servant?", NLR 60, november–december 2009.

av inrikespolitisk legitimitet har deras härskare – Liberaldemokratiska partiet, Park Chung Hee, Guomindang – fått kompensera det med hjälp av en politik av egen ekonomisk utveckling, genom att hålla det utländska kapitalet i schack med ena handen och gynna inhemska företag med den andra. Och av rädsla för radikaliserings av bönderna och med den kinesiska revolutionens spöke framför sig genomförde de också jordreformer – här var USA med dem – och såg noga till att landsbygden inte hamnade för långt efter städerna när tillväxten ökade.

Den motsatta situationen gällde i Folkrepubliken Kina. Där var den postrevolutionära staten fullständigt suverän utåt – faktiskt förmögen att strida mot och stoppa USA i Korea – och inrikespolitiskt ända från början mycket stark. När reformperioden kom kunde Folkrepubliken just av detta skäl tillåta ett massivt inflöde av kapital utan att vara rädd för att det skulle innebära rubbat förtroende eller undergång. Som helt självständig stat med fast herravälde över sitt territorium kunde den vara säker på sin förmåga att kontrollera flödet av utländskt kapital med hjälp av den politiska makten, på samma sätt som Lenin en gång hade hoppats kunna göra under NEP-perioden, och med hjälp av ett fortsatt grepp om ekonomins strategiska – finansiella och industriella – höjdpunkter sin förmåga att behärska eller manipulera det inhemska kapitalet. På samma sätt kunde den också hålla nere konsumtionen på landsbygden och tvinga utblottade bönder till städerna som rörlig arbetskraft på ett sätt som var omöjligt för regeringarna i Tokyo, Seoul eller Taipei, som måste se efter sina bönder om de lokala regimerna skulle kunna överleva. Om KKP kunde göra det utan att förlora kontrollen över urbaniseringen – de enorma slumområden som snabbt sprider sig i Syd- och Sydostasien – så berodde det på det *hukou*-system som infördes under Det stora språnget och som skilde städerna och landsbygden åt. Även under Mao hade bönderna varit offer för primitiv ackumulation, till städernas fördel. Men när den offentliga sjukvården och skolväsendet i byarna avvecklades efter honom, och investeringarna under Jiang flyttades från landsbygden, då växte inkomstskillnaderna mellan stad och landsbygd med stormsteg. De historiska förutsättningarna har varit de samma både för höga direkta utländska investeringar och låg försörjningsnivå på landsbygden i Folkrepubliken Kina – ett land som föddes ur en revolution i ett land med sju gånger större befolkning än Japan, Sydkorea och Taiwan tillsammans som kunde ta itu med både bönder och utlänningar på ett hårt sätt. Det återstår att betala priset för båda. Men den direkta eller indirekta räkningen för var och en ökar synbart – fortfarande inte förenade men alltmer utbredda oroligheter i byarna, fortfarande hanterbar men allt störrehängivenhet för USA:s finansdepartement.

2

Partiet som har lett denna omvandling av landet har också förvandlats av den. De odödliga har dött. Men fördelen av att vara andra och inte första aktör har inte försvunnit. KKP har lärt av brezjnevismens öde och har institutionaliserat en förnyelse av sin ledning, med gränser för hur länge man kan besätta en post och regelbunden överföring av makten från en generation till en annan. Utan någon revolutionär bakgrund har de nu ansvariga och de kommande en mer formell utbildning och bygger – inte olik hur de kejserliga härskarna en gång i tiden använde lärda ämbetsmän – vidare på mer omfattande tekniska och intellektuella resurser från många expertgrupper och informella konsultationer med experter eller en intresserad allmänhet i en helt annan omfattning än tidigare. Den ekonomiska tillväxten och de diplomatiska framgångarna har återställt det politiska anseendet: dagens parti åtnjuter större folklig legitimitet än någonsin sedan 1950-talet. Det mandat som det har skaffat sig är både starkt och bräckligt. Starkt: välstånd hemma och hög rang utomlands är dragningskraft som få kan motstå. Bräckligt: ekonomisk utveckling utan samhällelig rättvisa, samt nationell självhävdelse och trassliga internationella förbindelser är svårt att sammanjämka med de revolutionära ideal som partiet hävdar är sina egna. Konsumentnationalism är en ytlig ideologisk tankeskapelse som det inte kan lita till helt och hållet. Eftersom KKP:s viktigaste diskussioner har blivit så

avpolitiserade vore det kontraproduktivt att helt och hållet rensa dem från socialism. Det nedärvda anspråket på en annan legitimitet, som fortfarande finns inskrivet i dess namn, är en nödvändig reserv. Ty de revolutionära känslorna av orättvisa och kraven på jämlikhet har inte försvunnit ur medborgarnas sinnen. Inte heller har riskerna med att bortse från dem.

Förklaring är en sak, klassificering en annan, bedömning en tredje. Strukturellt är 2000-talets Folk-republik en världshistorisk nyhet: en kombination av vad som nu, enligt alla sedvanliga mått, är en i huvudsak kapitalistisk ekonomi med något som fortfarande, också enligt alla sedvanliga mått, otvivelaktigt är en kommunistisk stat – var och en den hittills mest dynamiska av sin sort.¹⁸ Politiskt märks effekterna av motsättningarna mellan dem på alla ställen i samhället där de smälter samman eller flätas samman. Aldrig har så många förflyttat sig ur absolut fattigdom så snabbt. Aldrig har moderna industrier och en ultramodern infrastruktur skapats i så enorm omfattning och på så kort tid, eller en blomstrande medelklass uppstått så fort jämsides med dem. Aldrig har rangordningen mellan stater ändrats så dramatiskt och med så otvungen stolthet. Och inte heller har under samma år ojämlikheten tidigare ökat till så svindlande nivåer, från en så låg utgångspunkt. Och inte heller har korruptionen förut spridit sig så mycket, där hederlighet en gång togs för givet. Och inte heller har arbetare, som fram till igår teoretiskt var statens herrar, behandlats så skoningslöst på ett så ohämmat sätt – jobb raserade, löner inte utbetalda, oförrätter hånade, protester kvästa.¹⁹ Inte heller har bönderna, revolutionens ryggrad, någonsin berövats så mycket mark och levebröd av exploatorer och ämbetsmän, på vidder som om det var Skotska högländerna. Fler Internetanvändare än i något land i världen, ingen terror, stor frihet i det privata livet, med mer strömlinjeformade och effektiva övervakningsapparater än någonsin. För minoriteter positiv särbehandling och kulturpolitiskt förtryck hand i hand; för de rika all lyx och privilegier som går att köpa; för de svaga som ryckts upp med rötterna smulor eller mindre än det; för oliktankande munkavle eller fängelse. Mitt bland en formell ideologisk konformitet – till och med inte helt på låtsas – en enorm social energi och mänsklig vitalitet. Befrielse och tillbakagång har ofta förenats förr, men aldrig riktigt så omtumlande som i det Kina som Mao hjälpte till att skapa och försökte förhindra.

Bedömningen av en så väldig historisk process, som fortfarande befinner sig i sina tidiga stadier, blir med nödvändighet ofullkomlig. Det är svårt nog för de som genomlever den att hålla alla erfarenheter stadigt i sikte och nå fram till någon sorts dialektiskt bokslut, och kan vara praktiskt taget omöjligt för de utanför. Ända sedan upplysningen har Kina-intresse och antikinesiska känslor regelbundet bytt av varandra i väst, och idag svänger pendeln från det sistnämnda till det förstnämnda och det mitt under en ny våg av folkligt och intellektuellt Kina-svärmeri som inte nödvändigtvis är mer upplyst än originalet. I Kina motsvaras de av återkommande stämningar av väster-nism och Handynasti-chauvinism. Den enda garantin mot sådana frestelser är en anda av nykter jämförelse som sällan uppnås. Det gäller även framtiden. De optimistiska eller pessimistiska scenarier som då och då hörs bland dess medborgare hämtas ofta från Taiwan och Singapore: en slutlig demokratisering när levnadsstandarden och de politiska förväntningarna stiger, eller auktoritär förmyndarmentalitet i all evighet med en parlamentarisk fasad. Ingendera är särskilt övertygande. Demokratin i Taiwan var mindre ett resultat av att Guomindang ändrade inställning än dess behov av internationellt rättfärdigande när USA drog sig tillbaka från ön. Enpartiregimen i Singapore vilar på ett välfärdssystem som kan vara så ändamålsenligt bara därför att det är uppbyggt för en stadsstat, inte en stat av kejserliga proportioner. Beijing varken behöver det första eller

18 För den mest rediga analysen av den ekonomiska strukturen på senare tid, se Joel Andreas, "Changing Colours in China", NLR 54, november–december 2008, s 123–52, och om kontinuiteten i partiet, David Shambaugh, *China's Communist Party: Atrophy and Adaptation*, Berkeley–Los Angeles 2008, som betonar dess förmåga att lära under efterdyningarna till SUKP:s sammanbrott.

19 Den kinesiska arbetarklassens, gammal som ny, öde är ämne för ett sociologiskt mästerverk: Ching Kwan Lee, *Against the Law: Labor Protests in China's Rustbelt and Sunbelt*, Berkeley–Los Angeles 2007.

lär upprepa det andra. Det går inte att beräkna mot vilka horisonter den gigantiska djonken Folkrepubliken Kina är på väg, åtminstone inte med hjälp av något av dagens astrolabium.*

* **Astrolabium** är ett astronomiskt instrument som förr användes för att bestämma himlakroppars lägen och utifrån dessa beräkna tiden på dygnet, eller om tiden var känd beräkna longituden – öa.